

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra statistiky

Teze diplomové práce

**Statistická analýza vývoje důchodového pojištění
v České republice**

Irma Krejčí

© 2015 ČZU v Praze

Souhrn

Diplomová práce je zaměřena na důchodové pojištění v České republice. V práci je podrobně rozebráno celkové saldo hospodaření systému důchodového pojištění v letech 1996 - 2012. Prostřednictvím analýzy časových řad je predikována výše příjmů z pojistného na důchodové pojištění a výše výdajů na dávky důchodového pojištění v letech 2020 a 2050. Detailněji je v práci pohlíženo na účet důchodového pojištění a jeho vývoj v čase. Dále se práce věnuje základním demografickým faktorům ovlivňujícím míru udržitelnosti současného důchodového systému. Práce se také zabývá valorizací důchodů a jejími pravidly. S využitím elementárních charakteristik časových řad jsou popsány tendence jednotlivých vyplácených důchodů podle druhu důchodů. Pro vlastní porovnání jsou použita data získaná ze statistik vedených Ministerstvem práce a sociálních věcí, Českým statistickým úřadem a data získaná z veřejně dostupné databáze Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj OECD.StatExtracts. V závěrečné části se diplomová práce ohlíží nad dosaženými výsledky a zamýšlí se nad perspektivami důchodového pojištění s ohledem na demografický vývoj.

Klíčová slova: důchod, důchodové pojištění, důchodový systém, principy sociální politiky, sociální politika, sociální správa, sociální zabezpečení.

Cílem diplomové práce byla analýza hospodaření systému důchodového pojištění v České republice v rozmezí let 1996 - 2013. Pomocí analýzy časových řad byly predikovány úrovně příjmů z pojistného na důchodové pojištění a výdajů na dávky důchodového pojištění v roce 2020 a 2050. V diplomové práci byly sledovány základní demografické faktory ovlivňující finanční udržitelnost současného důchodového systému. S využitím elementárních charakteristik časových řad byl také posuzován vývoj a struktura jednotlivých dávek důchodového pojištění. V závěru se diplomová práce zabývala perspektivami důchodového pojištění s ohledem na demografický vývoj.

Pro vlastní zpracování diplomové práce byly použity údaje státních závěrečných účtů prezentované Ministerstvem financí České republiky. Dále bylo pracováno s daty poskytovanými Ministerstvem práce a sociálních věcí a Českým statistickým úřadem. S využitím databáze Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj OECD.StatExtracts byly analyzovány vybrané dílčí ukazatele. Pomocí lineární trendové funkce byl popsán vývoj příjmů z pojistného na důchodové pojištění a výdajů na dávky důchodového pojištění v letech 1996 - 2013 a odhadnuta jejich výše v letech 2020 a 2050. Pro analýzy časových řad byl využit statistický software Statistica 12.

Současný důchodový systém České republiky je založen na povinném důchodovém pojištění. Základní povinné důchodové pojištění je dávkově definované a průběžně financované. V současné době obsahuje penzijní systém 3. pilíře: I. pilíř – státní průběžně financovaný systém; II. pilíř – fondový pilíř a III. pilíř – doplňkové penzijní připojištění. Stávající důchodový systém tak, jak je nastaven, je výsledkem řady reformních změn, kterými v posledních letech prošel. Rok 2011 byl ve znamení tzv. Malé důchodové reformy, jejímž cílem bylo zvýšit dlouhodobou finanční udržitelnost prvního pilíře. Od 1. ledna 2013 „Velká důchodová reforma“ zavedla II. pilíř důchodového systému - fondový, příspěvkově definovaný. Dne 12. 11. 2014 vláda rozhodla, že ke dni 1. 1. 2016 bude spoření do II. pilíře ukončeno. Vstup do tohoto pilíře se ukázal jako nevýhodný pro většinu občanů a také byl o něj mizivý zájem.

Od roku 1996 do roku 2012 bylo hospodaření systému důchodového pojištění financováno pouze z příjmů z pojistného na důchodové pojištění. Pro narůstající deficit systému byly od roku 2012 posíleny příjmy o další veličiny započítávající se do výsledku hospodaření. Výpočet salda začal být ovlivněn započtením části výnosu z DPH a převody do příjmů státního rozpočtu určenými na kompenzaci deficitu důchodového systému.

V roce 2011 byla na zvláštním účtu důchodového pojištění evidována částka ve výši 18,08 mld. Kč. Pokud by však na tomto účtu byly také evidovány záporné rozdíly, byla by po skončení účetního roku 2011 zaznamenána částka ve výši -202,33 mld. Kč. Výpočet salda za rok 2012 a 2013 byl již pod vlivem nově započítávajících se příjmů. Započtením těchto dalších veličin se snížil schodek hospodaření systému důchodového pojištění v roce 2012 o 28,8 mld. Kč. V roce 2013 o 25,8 mld. Kč. Pokud by však byly příjmy hospodaření důchodového pojištění tvořeny pouze příjmy z pojistného, byl by schodek hospodaření -54,95 mld. Kč v roce 2012 a v roce 2013 ve výši -55,1 mld. Kč.

Výsledek hospodaření důchodového systému mezi lety 1996 - 2013 zaznamenal pouze pět kladných výsledků. A to v letech 1996, 2004, 2005, 2007 a 2008. Postupně však deficit důchodového systému narůstal. Paralelně s nárůstem výdajů na dávky důchodového pojištění narůstaly také výdaje spojené s výběrem pojistného. A to i přesto, že jejich podíl na celkových výdajích na dávky důchodového pojištění se mezi lety 1996 - 2013 snižoval. Pro zajištění stability důchodového systému je potřeba správně nastavit věkovou hranici odchodu do důchodu, kdy tato hranice přímo ovlivňuje poměr mezi ekonomicky aktivními a ekonomicky neaktivními obyvateli. V České republice není horní hranice důchodového věku stanovena, přičemž se důchodový věk postupně prodlužuje. V roce 2044 dojde ke sjednocení důchodového věku u mužů a u žen na úrovni 67 let. Po roce 2044 byl růst důchodového věku stanoven tak, aby co nejlépe korespondoval očekávané době dožití pro jedince v důchodovém věku.

Pro dlouhodobou udržitelnost důchodového systému je zcela zásadní jeho soulad s demografickým vývojem. Struktura populace v České republice se poslední desetiletí mění a to zejména v důsledku prodlužování střední délky života a snižování míry porodnosti. Zatímco v roce 1960 byla úhrnná míra plodnosti na úrovni dvou dětí, v roce 2012 byl na hladině 1,45. Současně s klesajícím trendem úhrnné míry plodnosti byl zaznamenán od roku 1960 odklad mateřství do vyššího věku žen.

Dalším ukazatelem majícím vliv na nastavení důchodového věku je doba dožití. Od roku 1960 očekávaná doba života u žen a mužů starších 65 let narůstá. V porovnání s rokem 1960 se v roce 2012 očekávaná doba dožití u žen starších 65 let prodloužila o 32 % a u mužů starších 65 let o 27 %. Mění se intenzita porodnosti v průběhu 2. pol. 20. století má také vliv na věkovou strukturu populace České republiky. Díky prodlužování věku a příchodu silnějších generací postupně narůstá věková skupina 65 let a více.

V roce 1950 tato skupina reprezentovala 8 % a v roce 2013 to bylo již 17 %. U věkové skupiny do 14 let dochází vlivem negativního trendu poklesu úhrnné míry plodnosti k pomalému oslabování. V roce 1950 tvořila dětská složka populace 24 %, v roce 2013 zaujímal 15 %. Změny ve věkové struktuře obyvatelstva se projeví také ve vývoji míry závislosti populace seniorů. V roce 1960 připadalo na jednu osobu v poproduktivním věku téměř 7 osob v produktivním věku. V roce 2013 to byly 4 osoby v produktivním věku na jednoho seniora. V roce 2060 je předpoklad tohoto poměru méně 1:2. V roce 2080 lze očekávat 47,8% podíl očekávaného počtu osob ve věku 65+ na očekávaném počtu osob ve věku 15 - 64 let.

Podíl celkových výdajů na dávky důchodového pojištění k HDP od roku 1993 do roku 2013 v průměru o 0,15 procentního bodu každý rok narůstal. Největší podíl na těchto výdajích tvoří výdaje na starobní důchody. Od roku 2000 procento těchto výdajů narůstalo a v roce 2013 se výdaje na starobní důchody podílely 81 % na celkových výdajích. Celkem bylo na dávky důchodového pojištění v roce 2013 vyplaceno 372 335 mil. Kč. Tato suma je téměř o 105 % vyšší než suma vyplacených dávek důchodového pojištění v roce 2000. Z těchto finančních prostředků bylo v roce 2013 vyplaceno 3 569 tis. důchodů. V průběhu hodnocených let výdaje na dávky důchodového pojištění narůstaly. Za těchto sledovaných let nedošlo k žádným úbytkům. Od roku 2003 byly vyplacené důchody pravidelně navyšovány tak, aby se zvýšení u průměrného starobního důchodu rovnalo nejméně 100 % růstu cen a také nejméně 1/3 růstu reálné mzdy. Od roku 2008 byla nově vytyčena podmínka pro zvyšování důchodů v mimořádném termínu. Zároveň bylo také stanoveno navýšení důchodů, mimo pravidelný termín, v roce 2008 od splátky důchodů splatné v srpnu tzn., že v roce 2008 byly důchody navýšeny dvakrát. V souladu s úspornými kroky se vláda rozhodla nezvyšovat důchody od ledna 2010, a proto byly vyplácené důchody zvýšeny až od ledna 2011.

Pro potřebu snížit růst výdajů na dávky důchodového pojištění bylo určeno dočasné omezení pro zvýšení důchodů v letech 2013 - 2015. Počty vyplacených jednotlivých druhů důchodů byly v období let 2000 - 2013 ovlivněny změnami, které přinesl zákon o důchodovém pojištění. K největším meziročním změnám zaznamenaným u starobních a invalidních důchodů docházelo v letech 2009 – 2010. Od roku 2010, z důvodu novely zákona o důchodovém pojištění, byly invalidní důchody po dovršení věku 65 let automaticky přeměněny na důchody starobní.

Na vývoj celkových sum vyplacených dávek u jednotlivých typů důchodů, stejně tak na průměrnou výši jednotlivých druhů důchodů, se od roku 2000 podílely valorizace důchodů. K nejvyšším meziročním změnám docházelo zejména v roce 2008, kdy byly důchody valorizovány dvakrát. Oproti tomu nejmenší změny byly zaregistrovány v letech 2002 a 2010, kdy důchody valorizovány nebyly. V případě počtu nově přiznaných důchodů se nejvíce projevíly změny u starobních a invalidních důchodů. Tyto změny lze opět přičíst přeměně invalidních důchodů na důchody starobní po dosažení věku 65 let a dále také změně v klasifikaci invalidních důchodů. Výrazné navýšení počtu starobních důchodů v roce 2003 bylo poznamenáno zejména těmito faktory: nárůst počtu nově přiznaných předčasných dočasně krácených starobních důchodů jako důsledek změny zákona schváleného v roce 2003; rostoucí nezaměstnaností a s ní spojená nejistota vyplývající z očekávaných změn v oblasti starobních důchodů; zvýhodnění práce po dosažení věkové hranice bez pobírání starobního důchodu ve výši důchodu. Pokles invalidních důchodů v roce 2010 souvisel s již výše zmíněnou přeměnou na důchod starobní. Od tohoto roku také došlo ke zrušení plných a částečných invalidních důchodů, ty pak byly přeměněny na invalidní důchody pro invaliditu I., II. a III. stupně. U tzv. důchodů pozůstalostních byly zaznamenány pouze změny související s navyšováním důchodů. V případě počtu nově přiznaných pozůstalostních důchodů k žádným výrazným změnám nedocházelo.

Stávající penzijní systém a jeho udržitelnost se stal diskutujícím tématem již od 90. let minulého století. Prodlužování průměrného věku dožití a snižování porodnosti vede k úbytku ekonomicky aktivních obyvatel České republiky, a tím pádem i k úbytku plátců pojistného důchodového pojištění. Lze také říci, že jedním ze základních rysů obyvatelstva České republiky bude v následujících desetiletích progresivní stárnutí. Podíl seniorů výrazně poroste a důsledkem tohoto nárůstu bude také vzestup osob s nárokem na starobní důchod. Jedním z řešení dané situace je posunutí věkové hranice pro odchod do důchodu. I toto má však svoji druhou stránku, za kterou lze označit vytvoření podmínek pro prodloužení pracovní kariéry a také zapojení starších pracovníků na trh práce. Dalším řešením může být podpora rodin s dětmi. V současnosti pro mnohé mladé generace založení rodiny znamená výrazné snížení příjmů domácnosti. Matky v nadcházejícím mateřství spatřují riziko obtížného návratu na trh práce. A vzrůstá také riziko ohrožení chudobou. Pokud se v příštích letech porodnost nezvýší, nebude na tak vysoký počet důchodců dostatečný počet plátců důchodového pojištění a lze očekávat stále více prohlubující se deficit hospodaření důchodového pojištění.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- BRDEK, M., JÍROVÁ, H., KREBS, V. *Trendy v evropské sociální politice*. Praha: ASPI, 2002. 251 s. ISBN 80-86395-25-1.
- HOLUB, M., et al. *Charakter nositelů důchodového pojištění: (ident. kód HR141/05)*. 1. vydání. Praha: VÚPSV, 2008. 199, 10 s. ISBN 978-80-7416-022-6.
- KREBS, V., et al. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. 178 s. ISBN 978-80-7416-044-8.
- PŘIB, J. *Kdy do důchodu a za kolik*. 13. aktualizované vydání. Praha: Grada, 1999-. Právo pro každého. 144 s. ISBN 978-80-247-4090-4.
- RUBEŠ, L. *Doplňkové penzijní spoření a důchodové spoření: pro finanční poradce, zaměstnavatele a budoucí důchodce*. Úvaly: Systemia, ©2013. 137 s. ISBN 978-80-260-3892-4.
- RYTÍŘOVÁ, L. *Důchodový systém v České republice*. 1. vydání. Olomouc: ANAG, 2013. 115 s. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-821-5.
- SLANÝ, A., et al. *Sociální ochrana a důchodový systém*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 70 s. ISBN 80-210-3390-8.

Internetové zdroje

- Projekce obyvatelstva do roku 2100* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2013, 7 s. [cit. 2015-02-21]. Dostupné v PDF z URL <[http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/\\$File/402013u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/A6003061EE/$File/402013u.pdf)>.
- Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně v České republice v letech 1993-2013*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2014. 94 s. ISBN 978-80-7421-078-5. [cit. 2015-01-09]. Dostupné v PDF z URL http://www.mpsv.cz/files/clanky/19159/Brozura_2013_CJ.pdf.